

Kartuizerinnen op zoek naar stabiele observantie:

relaas van een lang geboorteverhaal

Tim Peeters

De heilige Bruno van Keulen (ca. 1035-1101), monnik, theoloog, pauselijk raadgever en stichter van de kartuizers, werd nooit officieel heilig verklaard. Toch verleende paus Leo X al in 1514 de toestemming om zijn gedachtenis te vieren. Een goede eeuw later, in 1623, prijkte Bruno op de universele heiligenkalender. Sindsdien viert de kerk zijn liturgische gedachtenis jaarlijks op 6 oktober. De vijfhonderdste verjaardag van de eerste pauselijke erkenning grijpt Tim Peeters aan om de geestelijke dochters van de heilige Bruno in het volle licht te plaatsen: de kartuizerinnen. De lange, geduldige zoektocht naar stabiliteit is een opvallende constante in de geschiedenis van de vrouwelijke tak van de Cartusia.

Een kleine kudde

Vaak worden de monialen van Bethlehem – of voluit: de *Monastieke Familie van Bethlehem, van de Tenhemelopneming van Maria en van de heilige Bruno* – de vrouwelijke tak van de kartuizerorde genoemd. Dit berust op een misverstand. De monialen van Bethlehem delen weliswaar het charisma van Sint-Bruno, maar ze behoren niet tot de kartuizerorde. Zij vormen een autonoom religieus instituut van pauselijk recht, door Rome als dusdanig erkend in 1998.¹ De kartuizerinnen daarentegen bepalen al sinds de middeleeuwen het vrouwelijke gezicht van de kartuizerfamilie. Kartuizers en kartuizerinnen zijn echte geestelijke broers en zussen: zij zijn kinderen van dezelfde stamvader, de heilige Bruno van Keulen († 1101). Kortom, de kartuizerorde bestaat uit twee verschillende, met elkaar verstrengelde takken: een mannelijke en een vrouwelijke tak, juridisch verenigd onder het ene bestuur van de generale prior van *La Grande Chartreuse*.

In tegenstelling tot de monialen van Bethlehem, die de voorbije zestig jaar maar liefst 29 kloosters stichtten en er thans nog enkele nieuwe voorbereiden, vormen de kartuizerinnen een heel kleine kudde. Wereldwijd zijn er immers

Kartuizerin in gebed.

maar vijf kloosters, waarvan twee in Zuid-Frankrijk (Aveyron en Provence), één in Noord-Italië (Ligurië), één in Spanje (Valencia) en één in Zuid-Korea. Tot voor kort waren er zes, maar tijdens het generale kapittel in 2013 werd besloten om het kartuizerinnenklooster van Vedana in de Italiaanse Dolomieten te sluiten, omdat de gemeenschap sterk verouderd en precair was geworden. De vrouwelijke tak van de kartuizerorde telt een zeventigtal leden, novicen inclusief. Dat kleine aantal beantwoordt wonderwel aan het ideaalbeeld dat Guigo I (1083-1136) in de *Gewoonten van Chartreuse* voor ogen had: “Eigenlijk heeft deze roeping geen aanbeveling nodig, want zij beveelt zichzelf voldoende aan door haar zeldzaamheid en het geringe aantal leden.”² *Sint-Anna-ter-Woestijne* in Brugge was het enige kartuizerinnenklooster ooit in de Lage Landen: hoewel het rond 1348 in Sint-Andries werd gesticht, verhuisden de monialen in 1580 naar de binnenstad. Het edict van keizer Jozef II om alle ‘nutteloze kloosters’ in de Oostenrijkse Nederlanden op te heffen, maakte in 1783 een definitief einde aan de geschiedenis van de Vlaamse kartuizerinnen. Vandaag resten nog slechts enkele gebouwen en de straatnaam *Kartuizerinnenstraat* als herinnering.

Een lange weg naar de volle observantie

De geschiedenis van de kartuizerinnen³ vangt aan rond het jaar 1150: onder het prioraat van Sint-Anthelmus († 1178), de zevende prior van *La Grande Chartreuse* en de latere bisschop van Belley (Ain), vroegen de monialen van Prébayon (Vaucluse, aan de voet van de Mont Ventoux) om zich met de kartuizers te mogen affiliëren en hun leefgewoonten aan te nemen. De vurige faam en de ongerepte reputatie van het kartuizerklooster van Montrieux (Provence) had deze zusters blijkbaar diep geroerd. Toch was hun vraag lang niet evident. Niet zozeer omdat zij vrouwen waren, maar wel omdat zij onder een plaatselijke cenobietenregel leefden. De omschakeling van een religieus leven in gemeenschap naar een solitaire eremietenstijl was drastisch en zorgde

voor heel wat praktische implicaties. De zalige kartuizer Johannes van Spanje († 1160) speelde een sleutelrol in het incorporatieproces van de monialen: voor de zusters van Pr ebayon liet hij de *Gewoonten van Chartreuse* en meerdere liturgische boeken kopi eren. Zijn inbreng in het tweede generale kapittel van 1155 gaf waarschijnlijk de doorslag om de affiliatie van de vrouwelijke tak formeel goed te keuren. Toch betekende dit historische ‘wapenfeit’ slechts het begin van een eeuwenlange zoektocht naar een volwaardige, ‘vrouwelijke’ kartuizerobservantie, die tot ver in de twintigste eeuw gaande zou blijven. Het ging hier zelfs niet om een spontane evolutie, maar om een opeenvolging van een aantal ‘fasen van adaptatie’ die meestal bepaald werden door het ritme van generale kapitels en door enkele memorabele besluiten rond de strengere toepassing van de vrouwelijke clausuur en de striktere beleving van de eenzaamheid. Een anonieme kartuizer-historicus zegt het als volgt: “De geschiedenis van onze monialen is het relaas van duurzame trouw ondanks vele wisselvalligheden van licht en schaduw.”⁷⁴

De eerste echte statuten van de kartuizerorde zijn de zogenaamde *Statuta Antiqua* of *Oude Statuten*, uitgevaardigd door het generale kapittel in 1271: een compilatie van de *Gewoonten van Chartreuse* en de besluiten van vorige generale kapitels. Uiterst merkwaardig is het dat deze tekst slechts tien korte paragrafen aan de monialen wijdt. Dat geldt trouwens ook voor de *Statuta Nova* of *Nieuwe Statuten* van 1368 en de *Tertia Compilatio* of *Derde Compilatie* van 1509. Het geduld van de kartuizerinnen werd maar liefst tot in 1690 zwaar op

de proef gesteld. Toen zag eindelijk de eerste vrouwelijke versie van de statuten het licht onder de titel *Statuten van de Monialen ontleend aan de Statuten van de Orde en enkele voorschriften van de generale kapitels*. Toch duurde het nog tot in 1967 vooraleer de kartuizerinnen, als een soort vrucht van het Tweede Vaticaans Concilie, echte autonome statuten verkregen. Deze *Statuten van de monialen van de Kartuizerorde* werden in 1973 door het eerste generale kapittel van de kartuizerinnen, dat sindsdien om de twee jaar in *La Grande Chartreuse* plaatsvindt, goedgekeurd. De uitgave van de nieuwe *Codex van Canoniek Recht* in 1983 vereiste echter dat er aanpassingen gebeurden. Die aanpassingen luidden de laatste etappe van het eeuwenlange assimilatieproces in. In 1989 werden de actuele *Statuten van de kartuizerinnen* door het generale kapittel bekrachtigd. Het duurde echter nog tot in 1993 vooraleer de integrale tekst gepubliceerd werd.

Margherita D'Oingt (1240-1310), kartuizerin van het eerste uur.

Geleidelijke verstrakking van de clausuur

Om een monastieke levensstijl van eenzaamheid en stilte te realiseren en te garanderen, telt een kartuizerklooster doorgaans drie concentrische cirkels van isolement: de buitenring die de geografisch afgescheiden ‘woestijn’ afbakent, het ommuurde kloostercomplex of de clausuur met haar typische architectuur, en de individuele kluizen of cellen waar de eremieten het grootste gedeelte van de dag verblijven. De kartuizertraditie kent dus “een topografie van de eenzaamheid en inkeer. Deze topografie weerspiegelt een centripetale dynamiek, een naar binnen of naar het centrum gerichte beweging. Drie plaatsen van eenzaamheid volgen elkaar daarin als concentrische cirkels op en richten de monnik steeds geconcentreerder naar het meest wezenlijke in zijn monastiek leven: het zoeken van God.”⁵

De kartuizerinnen zijn doorheen de eeuwen geleidelijk naar de volle observantie van die strenge clausuur toegegroeid. En zoals wel vaker in de geschiedenis van het religieuze leven, waren het ook hier vooral de mannen die tijd nodig hadden om de gelijke tred van de vrouwen te aanvaarden. Dat bewijzen de notulen van de generale kapittels, waarin tot enkele decennia geleden alleen monniken zetelden. Opmerkelijk zijn de stelselmatig doorgevoerde strengere bepalingen voor de vormgeving van de vrouwelijke clausuur. Maar die was dan ook nodig. De eerste kartuizerinnen van Prébayon leefden, zoals gezegd, oorspronkelijk volgens een cenobietenpatroon dat heel wat aanpassingen vergde om de overgang te kunnen maken naar de eremietenstijl, zowel qua innerlijke beleving als uiterlijke architectuur. Enige inertie bij dit proces is voornamelijk op conto van de mannen te schrijven, die nog moesten wennen aan de idee van een volwaardige vrouwentak. De monialen van hun kant lieten wel degelijk hun stem horen – een stem waarin het onverzettelijke verlangen zinderde om de *Gewoonten van Chartreuse* in al hun volheid te mogen beleven.

Een concreet voorbeeld van de vertragingsmanoeuvres door de mannen is de – in de *Oude Statuten* traceerbare – poging om een prior en een raad monniken aan het hoofd van elke vrouwencommunauteit aan te stellen. Na het radicale verzet van de monialen van Prébayon werd dit voorstel meteen weer afgevoerd. Het generale kapittel van 1280 bepaalde daarom dat alle monialen voortaan gehoorzaamheid zouden beloven aan hun priorin, die op haar beurt nauw moest samenwerken met de monnik-vicaris die in elk klooster woonde. Die vicaris nam de priesterlijke en liturgische taken op zich, zoals de eucharistie en de biecht. Een andere ferme stap in de goede richting was de aanpassing van het kartuizerinnenhabijt aan de mannelijke snit (1291), met name

Kartuizerin, koormoniale en novice.

de evenwijdige banden, ter hoogte van de heupen, die het voorste en achterste gedeelte van het scapulier met elkaar verbinden.

De meest opvallende discrepantie tussen de mannelijke en de vrouwelijke observantie liet zich voelen bij de systematische verstrenging van de clausuur in de kloosters van de monialen. De pauselijke clausuur, in 1298 door een bul van paus Bonifatius VIII opgelegd, en de praktische consequenties daarvan, lijken op het eerste gezicht tamelijk rigoureuus. Toch getuigen alle aanpassingen van een oprechte zoektocht naar de meest adequate implementatie van het eenzaamheidsideaal van Sint-Bruno in de vrouwelijke tak van de orde. Zo werden in 1299 alle spreekkamers van een traliewerk voorzien en was er voortaan bij elk familiebezoek minstens één andere zuster aanwezig. Zonder toelating van de priorin en de vicaris was de clausuur absoluut verboden terrein voor alle mannen en voor alle ‘wereldse’ vrouwen. In de tweejaarlijkse canonieke visitaties, uitgevoerd door enkele monniken, werd daar streng op toegezien. Verder dienden alle vrouwenkloosters ommuurd te zijn, op zo’n manier dat er niet te veel van buiten naar binnen of van binnen naar buiten kon worden gegluurd. In de 17de eeuw kwam er zelfs een ordonnantie om alle muren tot drie meter te verhogen en alle buitendeuren en -vensters te verkleinen: al te weidse en aantrekkelijke uitzichten op het landschap werden zo vermeden. Radicale terugtrekking uit de wereld en afscheiding van het sociale weefsel van de samenleving behoren nu eenmaal tot de premissen van het kartuizerleven.

De progressieve verstrenging van de ‘vrouwelijke’ clausuur bracht ook een aantal praktische problemen met zich mee, die in mannenkloosters onbestaande waren. Toen de monialen van Prébayon de *Gewoonten van Chartreuse* aannamen, rees meteen de vraag wat er met hun eigendommen buiten het kloosterdomein moest gebeuren? Guigo vorderde immers het absolute verbod op elk bezit buiten de grenzen van de woestijn. Hij deed dit om de stabiliteit van het solitaire leven te beschermen: alleen een zelfbedruipende gemeenschap kon het zich permitteren om de contacten met de buitenwereld tot het noodzakelijke minimum te beperken en van bedeltochten af te zien. Maar omdat de mannen de vrouwen niet wilden bruuskieren, lieten ze hen de weg van de geleidelijkheid bewandelen en bezit binnen een zekere omgrensde zone toch toe te laten.⁶ Aanvankelijk was de mannelijke observantie op dit punt dus veel strikter dan de vrouwelijke. Toch bleek deze tegemoetkoming onvoldoende. De theorie werd al vlug door de praktijk ingehaald: de ommuurde clausuur sneed immers de toegang tot de bronnen van inkomsten af en veroordeelde bepaalde gemeenschappen tot effectief gebrek. De annalen maken melding van kloosters die hun eigendommen noodgedwongen verkochten, familieleden aanspraken om rond te komen en zelfs kostschoolmeisjes huisvestten. Sommige kloosters raakten zo verpauperd, dat ze simpelweg van de kaart verdwenen zijn.

Een ander praktisch probleem dat samenhang met de verstrengde clausuur betrof de wekelijkse wandeling, in kartuizerjargon *le spaciement* genoemd:

Francisco de Zurbarán, *Regina Coeli met kartuizer monniken*, olie op doek, ca. 1655, Sevilla.

vanaf 1333 mochten de monialen enkel nog *intra muros* wandelen. Hoewel dit voorschrift meermaals door de kartuizerinnen geamendeerd werd, bleven de toegevingen uiterst schaars: één supplementaire wandeling per week in de kloostertuin, maar dan wel alleen, staat in de eerste statuten.⁷ Begin 20ste eeuw mochten geproteste monialen het klooster niet verlaten – zelfs niet voor eventjes – zonder een bijzonder indult van de Heilige Stoel op straffe van excommunicatie.⁸ Thans is de wekelijkse wandeling buiten de kloostermuren een vertrouwde gewoonte. Meer nog, ook de jaarlijkse *grand spaciement*, een daguitstap met picknick, is een verworven recht van de kartuizerinnen van vandaag.

Geleidelijke stabiliteit in de kluis

Het doel van al deze verstrengingen was de vrijwaring van de derde concentrische cirkel van de kartuizertopografie: de stabiliteit in de eenzame kluis. Met dat doel voor ogen hadden de monialen van Prébayon nu juist de overstap naar de orde van Sint-Bruno gemaakt. Toch wijst niets op het bestaan van individuele ermitages in Prébayon: naar alle waarschijnlijkheid sliepen de

zusters in een dormitorium, aten zij samen in de refter en werkten zij in gemeenschappelijke ateliers. Een kapittelvoorschrift uit 1320 bepaalde immers dat de zusters alleen moesten slapen. Ook hier is dus sprake van een geleidelijke verstrenging van de observantie.

“De plaats van een kartuizer is in zijn kluis”, pleegt de huidige generale prior van de kartuizerorde en de 73ste opvolger van Sint-Bruno, dom François-Marie Velut, te zeggen. Dit gezegde geldt ook voor de kartuizerinnen. Hun statuten laten er geen twijfel over bestaan: “Onze voornaamste toeleg en onze roeping bestaat erin om God in de eenzaamheid en de stilte te vinden.”⁹ Dit project vraagt weliswaar tijd, gewenning en vooral discipline. Hiervan was ook Guigo zich maar al te zeer bewust: “De celbewoner dient er zorgvuldig en aandachtig over te waken geen gelegenheden te creëren of aan te grijpen om naar buiten te gaan, behalve wanneer die algemeen voorgeschreven zijn. Hij houdt zijn cel als even heilzaam en levensnoodzakelijk, zoals het water dat is voor de vissen en de schaapskooi voor de schapen. Hoe langer hij erin vertoeft, des te liever zal hij haar bewonen. Maar als hij gewend raakt om vaak en om allerlei onbenulligheden naar buiten te lopen, zal hij haar spoedig verafschuwen.”¹⁰ Niet alleen het verbod om de eigen kluis te verlaten, maar ook om die van een andere moniale te betreden zonder toelating van de priorin, werd stelselmatig aangescherpt. Bezoekjes aan elkaar verstoren immers de stilte die van primordiaal belang is in het kartuizerleven.

Naar analogie met het oorspronkelijke bouwplan van Bruno en de eerste kartuizers in het Chartreusemassief, bestaat een kartuizerinnenklooster uit een groot kloosterpand dat de individuele kluisen met elkaar verbindt. Midden in dit pand ligt meestal het kerkhof. De ‘huisjes’ zijn gebouwd volgens de typische architectuur, met een atelier en een brandhoutstapelplaats op de benedenverdieping, een *Ave Maria*¹¹ en een woonkamer op de eerste etage. Die woonkamer, die ook het *cubiculum* wordt genoemd, is het eigenlijke hart van de kluis: daar bidt, studeert, eet en slaapt de moniale in alle rust en eenzaamheid. Elke zuster beschikt ook over een ommuurd tuintje en een overdekte wandelgalerij om een weinig ontspanning en lichaamsbeweging te genieten. De rest van het kloostercomplex omvat de gemeenschappelijke ruimten, zoals de kerk, de kapittelzaal, de refter, de bibliotheek en de ateliers (keuken, wasserij, schuren, enzovoort).

Koormonialen, conversen en donaten

Kenmerkend voor de kartuizerorde is het onderscheid tussen koormonniken en lekenbroeders of conversen. Bij zijn intrede of in de loop van zijn opleiding kiest de kandidaat bewust één van beide vormen van kartuizerleven. Dit onderscheid tussen priestermonniken en lekenbroeders wordt wel eens beschouwd als een verdoken vorm van klerikalisme of als een restant van middeleeuws feodalisme. Toch is niets minder waar. Het betreft hier simpelweg de keuze tussen de radicale of de meer getemperde vorm van solitair leven. Zowel de koormonniken als de lekenbroeders zijn volwaardige

kartuizers: eenzaamheid en stilte vormen voor beiden de vaste grond van hun weg naar God. En zowel in de mannelijke als in de vrouwelijke statuten staat eenzelfde definitie over beide varianten: “De koormonniken leven in de verborgenheid van de kluis; zij zijn priester of zij zijn geroepen om het te worden. De lekenbroeders wijden hun leven niet alleen door eenzaamheid aan de dienst van de Heer, maar – en veel sterker dan de koormonniken – door handenarbeid.”¹²

Ook de kartuizerinnen kennen het onderscheid tussen koormonialen en conversen (lekenzusters). De eersten vullen hun tijd met gebed, studie en handenarbeid in de solitaire cel. De conversen voorzien in de dagelijkse behoeften van het huis. Zo heeft elke lekenzuster haar eigen taak of *obedientia* binnen de gemeenschap: de keuken, de maaltijdbedeling (koormonialen krijgen hun middagmaal aan huis geleverd via het doorgeefluikje naast de ingang van hun kluis), de was, de moestuin, de boerderij, de ziekenboeg, de portierdienst, etcetera. In de kartuizerorde bestaat er nog een derde categorie religieuzen: de donaten. Oorspronkelijk waren dit eenvoudige, vaak ongeletterde arbeiders, boeren of herders in dienst van het klooster. Maar geleidelijk aan woonden zij in en ontpopten zij zich tot echte monniken en monialen. Het woord ‘donaat’ betekent letterlijk: ‘gever’. En dat is wat zij doen: zij ‘geven’ hun leven in dienst van een bepaalde communiteit, ook al leggen zij dan geen geloften af (na het noviciaat volgt de tijdelijke of eeuwige ‘donatie’).

Observanties voor nachtwaken en vasten

Net als de kartuizers komen de kartuizerinnen slechts drie keer per dag in de kerk samen voor het gemeenschappelijk gebed: rond middernacht voor de metten en de lauden, in de morgen voor de eucharistie en in de late namiddag voor de vespers. Alle andere kleine officies bidden zij alleen in de kluis. Kartuizerinnen onderbreken de nachtrust een kwartiertje voor de klok van middernacht. Het nachtofficie duurt tot halfdrie in de nacht, op zon- en feestdagen zelfs tot halfvier. Ervóór en erna worden nog de metten en de lauden van Onze-Lieve-Vrouw in de kluis gereciteerd.¹³ Om het klimaat van eenzaamheid en stilte veilig te stellen, zijn er enkel op zon- en feestdagen gezamenlijke maaltijden in de refter, maar praten aan tafel is daar niet bij, er wordt voorgelezen uit een boek. Die dagen worden ook alle kleine officies, uitgezonderd de completen, samen in de kerk gebeden. Op zondag houdt de gemeenschap kapittel en recreatie. Maandagnamiddag is er dan de wekelijkse wandeling buiten het klooster.

In vergelijking met andere monastieke orden en congregaties, onderhouden de kartuizers een streng vastenregime. Vasten verwijst etymologisch naar termen als ‘vasthoudendheid’ of vastheid’, die verwant zijn aan de begrippen ‘stabiliteit’ en ‘observantie’. De voorschriften omtrent ascese en onthouding refereren aan de antieke observanties van de woestijnmonniken die de beproevingen van Jezus in de woestijn wilden imiteren: “Christus heeft voor ons geleden en ons een voorbeeld tot navolging nagelaten. (...) Trouw aan de

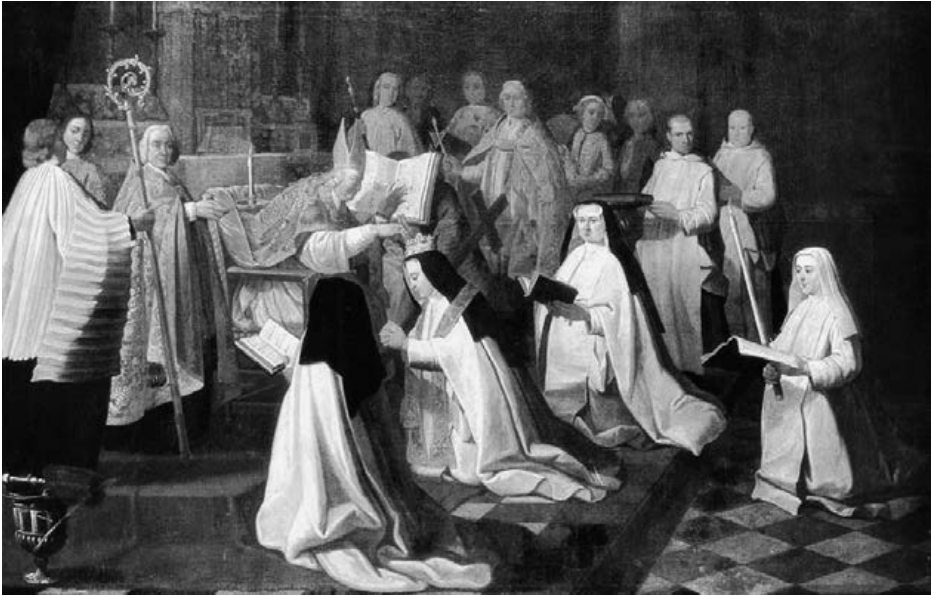
monastieke traditie, volgen wij Christus ook in zijn vasten in de woestijn, door het lichaam te beuken en in bedwang te houden [1 Kor 9,27], zodat het verlangen naar God de geest verlicht.”¹⁴ Absolute onthouding van vlees (uitgezonderd bij hospitalisatie) is een eerste algemeen principe. Vlees was in de middeleeuwen een luxeartikel dat de armen zich niet konden veroorloven; hier past dus een teken van evangelische solidariteit.

Maar ook hier verschillen de mannelijke en de vrouwelijke statuten. Er zijn opvallende versoepelingen voor de kartuizerinnen. Op vrijdag bijvoorbeeld krijgen de monniken alleen maar droog brood en water, terwijl de monialen zich weliswaar van vis, eieren, kaas, melk en boter onthouden, maar niet van groenten en fruit. Het regime van water en brood geldt voor hen enkel op Aswoensdag en Goede Vrijdag. Een ander voorbeeld. Tijdens de Advent en de Veertigdagentijd nuttigen de mannen geen zuivelproducten, uitgezonderd eieren, voor de vrouwen geldt dit strenge regime pas vanaf 17 december en vanaf de maandag in de Goede Week. De lange monastieke vasten – dat wil zeggen: één volle maaltijd per dag en ’s avonds wat brood – vanaf Kruisverheffing (14 september) tot Pasen wordt wel door beide takken van de orde nageleefd. Conversen, zowel bij de mannen als bij de vrouwen, verblijden zich in heel wat toegevingen. De fysieke arbeid die zij verrichten, noopt tot dergelijke versoepelingen.

Gewijde maagden en diaconessen

Toen de monialen van Prébayon zich in de 12de eeuw bij de kartuizerorde aansloten, bewaarden zij het oude gebruik van de maagdenwijding, een ritueel dat ook in de vroegchristelijke tijd gekend was.¹⁵ Nog steeds kunnen koormonialen, conversen en zelfs donaten na hun eeuwige professie of donatie de maagdenwijding ontvangen.¹⁶ Maar wat de kartuizerinnen zo uniek maakt in vergelijking met andere vrouwelijke kloosterorden, is het feit dat de maagdenwijding gepaard ging met het opleggen van de diakenstola en de manipel¹⁷. De bruiden van Christus droegen de diaconale gewaden effectief als zij het epistel voorlezen tijdens de eucharistie, of als zij bij afwezigheid van een priester het evangelie zongen tijdens de metten. Kartuizerinnenmaagden werden zelfs met stola en manipel begraven. Een stille getuige hiervan is de heilige Roseline van Villeneuve († 1329) die met de diaconale insignes opgebaard ligt in Les-Arcs-sur-Argens (Var).

Dat er tot in de vroege middeleeuwen diaconessen in de katholieke Kerk hebben bestaan, wordt door niemand in twijfel getrokken. Er wordt er zelfs één bij naam genoemd in de Schrift: Febe, een diacones uit Kenchreëen, de oostelijke havenstad van Korinte (cf. Rom. 16,1). Onder theologen bestaat er echter geen consensus over de vraag of die diaconessen een kerkelijk ambt bekleedden zoals diakens dat nu nog doen, of slechts een zegening ontvingen zoals gebruikelijk was en is bij maagden en abdisen.¹⁸ Algemeen wordt aangenomen dat de diaconessen na het Tweede Concilie van Orléans (583) voorgoed uit het kerkelijke landschap verdwenen zijn. Behalve bij de kartuizerinnen?

Matthias De Visch, *Kroning van Isabella-Victoria Bénézet in 1746*, olie op doek, 1748, OCMW Brugge.
Een replica van dit schilderij, dat gemaakt werd voor het kartuizerinnenklooster Sint-Anna-ter-Woestijne (Brugge), bevindt zich in het Heilig-Geestcollege in Leuven.

Historici en liturgisten, onder wie ook enkele kartuizers, concluderen dat de oorsprong van het unieke ritueel in het milieu van de kartuizerinnen uiterst diffuus blijft: waarom de diakenstola en de manipel opgelegd werden bij de maagdenwijding, weet niemand precies.¹⁹ Lang werd aangenomen dat er een uitzonderlijk privilege werd verleend aan de heilige Radegundis van Poitiers († 587), wiens nicht het klooster van Prébayon stichtte en dit gebruik gewoon importeerde. Bij de overgang naar de kartuizerorde, zouden de monialen van Prébayon het integrale ritueel bewaard hebben. Maar deze hypothese werd door latere studies aan het wankelen gebracht: lang niet alle kloosters bleken dezelfde liturgische gewoonten te kennen. Wat de maagdenwijding betreft, weken de kartuizerinnenkloosters uit het noorden, in casu Brugge en Gosnay (Nord-Pas-de-Calais), duidelijk af van de zuidelijke huizen. Het adagium *Cartusia numquam reformata*, dat eeuwenlang als een onaantastbaar predicaat gold, klonk plots heel relatief. “Het gebruik om aan de kartuizerinnen de diaconale insignes op te leggen, is uit de plaatselijke tradities van het oude bisdom Doornik ontstaan, en is dus vreemd aan de oorsprong van de kartuizerorde. Deze tradities zijn afkomstig uit de abdijen van benedictinessen in deze streek en werden aan het (...) kartuizerinnenklooster van Sint-Anna in Brugge overgeleverd, waaraan Gosnay zich later conformeerde.”²⁰ Deze vaststelling is gebaseerd op een analyse van de pontificale boeken die in de kloosters gebruikt werden: lang niet overal ging de maagdenwijding gepaard met het opleggen van stola en manipel. Bij de kartuizerinnen uit de Dauphiné

en de Savoie raakte dit gebruik pas aan het eind van de 17de eeuw ingeburgerd. Een sprekend sfeerbeeld schetst het schilderij van de maagdenwijding van Isabella-Victoria Bénézet († 1754) in Sint-Andries-Brugge. Daarop is ook de kroning te zien, een antiek symbool voor maagdelijkheid.

Met de liturgische hervormingen van het Tweede Vaticaanse Concilie verdwenen in 1975 de manipel en de kroon voorgoed uit het ritueel van de maagdenwijding. De vereenvoudigde ritus omvat vandaag slechts de insignes van de zwarte sluier, de diakenstola en de gouden bruidsring. Om het onderscheid met de mannelijke diakens te markeren, droegen (en dragen!) de kartuizerinnen trouwens hun stola niet schuin over de linkerschouder, maar zoals een priester zijn stola draagt, met twee evenwijdige streken over de schouders. De manipel werd bovendien aan de rechter- en niet, zoals gebruikelijk, aan de linkerarm gedragen. Bij het opleggen van de diakenstola zegt de bisschop: “Ontvang de stola om aan het goddelijke officie deel te nemen en bied uzelf als een geestelijk offer aan de Vader aan, in gemeenschap met Christus, de Hogepriester.”²¹

Een bescheiden getuigenis

Binnen het brede spectrum van het vrouwelijke religieuze leven vormen de kartuizerinnen een heel kleine kudde. Door hun teruggetrokken levensstijl, achter hoge kloostermuren en in solitaire kluizen, vermoedt de wereld amper hun bestaan. En net daarom zijn zij echte dochters van de heilige Bruno: *‘alles achterlaten om voor God alleen te leven’* klonk zijn devies. Hoewel hun geschiedenis soms traag en moeizaam verliep, zijn de kartuizerinnen trouw gebleven aan de fundamenten van eenzaamheid en stilte. Zoals Maria van Bethanië proeven en zien hoe beminnelijk God is, dat is de stabiele kern waar het allemaal om draait.²²

Tim Peeters is priester van het aartsbisdom Mechelen-Brussel, rechter aan de kerkelijke rechtbank en lid van de stuurgroep voor de opleiding voor permanente diakens en pastorale werk(st)ers. Hij schreef het boek *Gods eenzame zwijgers. De spirituele weg van de kartuizers* en was medeauteur en -vertaler van *Gewoonten. Een leefregel voor kluizenaars in gemeenschap*, de regel van Guigo de Kartuizer.

Eindnoten

- ¹ De Monialen van Bethlehem ontstonden bij de afkondiging van het dogma van de Tenhemelopneming van Maria door paus Pius XII in 1950. De pauselijke verklaring inspireerde een aantal pelgrims om in de geest van de woestijnmonniken en Sint-Bruno te gaan leven. Een eerste klooster werd gesticht in Chamvres (Bourgogne). De mannelijke tak werd pas in 1976 opgericht. Cf. T. Peeters, *Monastieke Familie van Bethlehem wordt zestig. Gastvrije gemeenschap van solitaires*, in: *Tertio*, nr. 559 (27/10/2010), blz. 10.
- ² Guigo De Kartuizer, *Gewoonten. Een leefregel voor kluizenaars in gemeenschap*, Damon, 2011, blz. 128.

- ³ Wij baseren ons voornamelijk op drie uitgaven: A. Devaux, "Études et documents pour l'histoire des chartreux", in: *Analecta Cartusiana* 208, 2003; N. Nabert, "Coeur des femmes: les moniales chartreuses et le propositum cartusien", in: *Analecta Cartusiana* 245, 2007, blz. 257-264; N. Nabert, *Les moniales chartreuses*, Ad Solem, 2009.
- ⁴ *Histoire des moniales chartreuses* (onuitgegeven studie), La Grande Chartreuse, 1978, blz. 2.
- ⁵ P. Nissen, "Eenzaamheid als zoeken naar God", in: *Benedictijns Tijdschrift* (2001/3), blz. 100. Cf. T. Peeters, *Gods eenzame zwijgers. De spirituele weg van de kartuizers*, Carmelitana, 2007, blz. 84-118.
- ⁶ Cf. A. Devaux, "Études et documents pour l'histoire des chartreux", blz. 14.
- ⁷ Cf. *Statuten van de Monialen ontleend aan de Statuten van de Orde en enkele voorschriften van de generale kapittels* (1690), blz. 215-216.
- ⁸ Cf. *Statuten van de kartuizerorde* (1924), hoofdstuk 22. De huidige statuten van de kartuizerinnen leggen de bevoegdheid bij de generale prior om te oordelen of een moniale het kloosterdomein mag verlaten.
- ⁹ *Statuten van de kartuizerinnen*, 4.1.
- ¹⁰ *Gewoonten van Chartreuse*, 31.1. Cf. *Statuten van de kartuizerinnen*, 4.1-11.
- ¹¹ Het *Ave Maria* is een kamertje dat als doorgang fungeert, maar dat tot de dertiende eeuw ook gebruikt werd als keukentje (thans bereidden de kartuizers hun dagelijkse maaltijden niet meer zelf). Telkens als de monnik of moniale dit kamertje betreedt, knielt hij of zij er neer en bidt een Weesgegroet bij het Mariabeeld.
- ¹² *Statuten van de kartuizerinnen*, 3.1; cf. *Statuten van de kartuizers*, 2.11.1.
- ¹³ De conversen nemen alleen deel aan de metten; de donaten zijn vrijgesteld van het nachtgebed.
- ¹⁴ *Statuten van de kartuizerinnen*, 8.1. Cf. *Statuten van de kartuizers*, 1.7.1.
- ¹⁵ Cf. D. Le Blevec, "La consécration des moniales cartusiennes d'après un Pontifical Romain conservé à Avignon", in: *Analecta Cartusiana* 125/1, 1991, blz. 203-231.
- ¹⁶ Cf. *Statuten van de kartuizerinnen*, 5.32.20.
- ¹⁷ De manipel is een preconciiliar liturgisch kledingstuk: een langwerpige doekje dat rond de linkerarm werd gedragen en oorspronkelijk als zweetdoekje dienst deed.
- ¹⁸ Een kleine minderheid pleit voor het bestaan van vrouwelijke diakens als kerkelijke ambtsdragers in het verleden. Zie: H. Wijngaards, *Vrouwen tot diaken gewijd. Historische feiten en actueel debat*, Averbode/Heeswijk, 2006. In een document van de Internationale Theologencommissie, *Le diaconat. Évolution et perspectives* (Vaticaanstad, 30/09/2002), wordt die stelling echter ontkracht.
- ¹⁹ Cf. M. De Fontette, *Les religieuses à l'âge classique du droit canon. Recherches sur les structures juridiques des branches féminines des ordres* (doctoraatsthesis), Parijs, 1967, blz. 87-88; R. Metz, *La consécration des vierges dans l'Église romaine, étude d'histoire de la liturgie*, Parijs, 1954.
- ²⁰ D. Le Blevec, *La consécration des moniales cartusiennes d'après un Pontifical Romain conservé à Avignon*, blz. 205.
- ²¹ *Kartuizerritueel van de maagdenwijding*, Grande Chartreuse, 1986, blz. 29-31.
- ²² Cf. *Gewoonten van Chartreuse*, 20.2.